

עוף הבראקל

הרב יהודה עמיחי

מבוא

בשנים האחרונות העלו מספר רבנים חששות על תרנגולי זמננו שמא הם מוכלאים עם תרנגולים שאין לנו עליהם מסורת ואינם כשרים¹. אמנם רבים חלקו על כך² וסוברים שאין כל חשש בתרנגולות ימינו. בכו"א קבוצת רבנים ועסקנים חפשו אחר תרנגולים עם פחות הכלאות. לדבריהם מצאו זן המכונה "בראקל" שחשבו שהוא עוף שעבר פחות הכלאות. כאשר הביאו זן זה לארץ ישראל התעוררו רבנים על כשרותו. בייחוד שהוא מגודל שער בצווארו וראשו, א"כ שמא אין זה תרנגול שהותר באכילה. נפן ונראה האם עוף זה מותר באכילה או לא.

א. סימני עוף טהור

ידוע שנחלקו הראשונים לעניין סימני עוף, וכתב הטור (סי' פב):

עשו חכמים סימני טהרה והם ד' דברים: הטהור אינו דורס פירוש אינו אוכל העוף מחיים. ויש לו זפק, ואצבע יתירה, וקורקבנו נקלף ביד, ואפי' אם אינו נקלף אא"כ יתנו אותו בשמש להתחמם חשיב שפיר נקלף אבל אם אינו נקלף אלא בסכין לא חשיב נקלף.

לפיכך מי שמכיר כ"ד עופות הטמאין המפורשין בפסוק ומיניהן מותר לאכול כל עוף שאינו מהן וכל מי שאינו מכיר אם רואה עוף דורס ודאי טמא, ואם אינו יודע אם דורס אם לאו, אם כשמעמידין אותו על חוט חולק את רגליו ב' אצבעות לכאן וב' אצבעות לכאן או שקולט מן האויר ואוכל בידוע שהוא דורס.

ואם הוא בחזקת שאינו דורס ויש לו עוד אחד מג' הסימנים איזה שיהיה כתב הרמב"ם שהוא טהור אבל ר"ח כתב שאין להתירו בסימן אחד אלא שקורקבנו נקלף אבל אם אינו נקלף אפי' יש בו זפק ואצבע יתירה טמא. ורש"י כתב שאין לסמוך ולאכול כל עוף אלא במסורת שמסרו לנו אבותינו שהוא טהור שיש לחוש שמא דורס.

1. עיין שבט הלוי ח"י יו"ד סי' קיג. ובחוברת פעמי יעקב קובץ נו עמ' נז.

2. עיין פעמי יעקב קובץ נה עמ' ע, קובץ נח עמו' צה.

והר"ז הלוי כתב וקבלנו מסורת מאבותינו ומזקנינו הקדמונים שכל עוף שחוטמו רחב וכף רגל רחבה כשל אווז בידוע שאינו דורס וכתב א"א הרא"ש ז"ל וכן מסתבר ויש לאוכלו אם ימצא לו ג' סימנים בגופו ואין לחוש שמא הוא דורס:

לגבי עוף שהוא בחזקת אינו דורס, לדעת הרמב"ם (מאכ"א פ"א הט"ז) מספיק סימן אחד כדי להכשירו ואילו לדעת ר"ח הסימן צריך להיות בקורקבן הנקלף. לעומת זאת דעת רש"י היא שאין לאכול עוף אלא במסורת שיש לחוש שמא הוא דורס. הרמב"ם עצמו הסכים לדעת ר"ח כפי שכתב (מאכ"א פ"א הי"ט) בשם הגאונים. על כן לדעה זו בעוף שאינו דורס צריך סימן אחד של קרקבן נקלף.

דעת השו"ע היא שבעוף שידוע שאינו דורס צריך או סימן טהרה של קורקבן (כדעת ר"ח) או ג' סימני טהרה. והוסיף השו"ע שאפילו אם יש ג' סימני טהרה ולא ידוע שאינו דורס אין לאכול שאנו חוששים שמא הוא דורס, יסוד זה למד משיטת רש"י (חולין סב ע"ב) שאין אוכלים אלא כשידוע שאינו דורס. וזה שלא כדעת הרשב"א (הובא בב"י ד"ה ומ"ש רבינו ורש"י) הסובר שכל שיש לו ג' סימנים ברור שאינו דורס. השו"ע הוסיף לאחר מכן (סעי' ג') שאם מלבד ג' הסימנים (קורקבן, זפק, אצבע יתרה) יש עוד סימן שהביא הר"ז"ה שכל עוף שחרטומו רחב וכף רגלו כשל אווז הרי זה עוף שאינו דורס. ועל כן אפשר להסתמך על כך ולהכשיר עוף זה.

כדעת השו"ע פסקו בכנה"ג וכן בפר"ח כתב שיש לנהוג כדעת השו"ע שהיא שיטה נכונה וכל שיש לו חזקה שאינו דורס ויש לו ג' סימנים אפשר לאכול.

ב. הצורך במסורת

הרמ"א השיג על השו"ע:

ויש אומרים שאין לסמוך אפילו על זה ואין לאכול שום עוף אלא במסורות שקבלו בו שהוא טהור, וכן נוהגין ואין לשנות.

שיטת הרמ"א היא כפי שכתב בדרכי משה:

(א) לכאורה היה נראה לומר דאף על גב דכתבתי לעיל (ד"מ ארוך אות ג) דהסכימו האחרונים לדברי רש"י שאין לאכול עוף אלא במסורת היינו שאינו ידוע שיש לו כל סימני טהרה והכי משמע מדברי הרשב"א שהביא בית יוסף, אבל אי אית ליה שלשה סימני טהרה שבגופו וגם כף רגלו רחב וחרטומו רחב דאז בודאי אינו דורס אז פשיטא דיש להכשירו דליכא למיחש למידי. אמנם באיסור והיתר הארוך כלל נ"ו (דין יח) כתב דאין לאכול שום עוף אלא במסורת עכ"ל, וכן נ"ל לפסק הלכה

דהרי בתולדות אדם וחווה נתיב ט"ו אות כ"א כתב דאותה הסיגואיני"ה המקננת בבתים הגבוהים וכו' שהביא בית יוסף ומצינו שכתב הרא"ש בתשובה כלל כ' והביאו בית יוסף שהיא טמאה, הרי לך דאע"ג דאנו רואין בה כל סימני טהרה אפ"ה היא טמאה ולכן אין להתיר שום עוף על הסימנים רק במסורת. ואף על גב דיש לדחות ראייה זו ולומר דלמעוט כזו לא חיישינן וכמו שכתבתי לעיל סימן נ"ז (ד"מ ארוך אות ג) לענין טרפה אינה חיה מכל מקום נראה דיש להחמיר בדבר:

דברי הרמ"א הם לא כשיטת רש"י, מכיוון שרש"י (לפי הבנת הדרכי משה) מסכים שכאשר יש ג' סימני טהרה וכן סימן (חזקת הרז"ה) שאין זה עוף דורס העוף הוא כשר (כפי שכתב בשו"ע סעי' ג), כל דברי רש"י שצריך מסורת היינו כשלא ברור שאיננו דורס. הרמ"א הוסיף את דברי האו"ה שאין להתחשב בחזקה שהביא הרז"ה וצריך מסורת כדי לדעת שאין זה עוף דורס.

הלכה למעשה נראה שלדעת השו"ע אין כל בעיה בעוף שאין בו מסורת (כדעת הרמב"ם) אם ידוע שאיננו דורס ויש לו סימן אחד, ואם הידיעה שאיננו דורס איננה כל כך ודאית צריך ג' סימנים ועוד סימן שאיננו דורס. ולדעת הרמ"א צריך מסורת.

כתב כפה"ח (אות כט):

וי"א שאין לסמוך אפי' על זה ואין לאכול שום עוף אלא במסורת וכו' והכנה"ג בהגב"י אות לד חולק וכתב דגם האו"ה והרי"ו מודים לפסק הש"ע דלא כהגה יעו"ש, וכן הסכים הפרי חדש אות ט דלא כהגה. אמנם הרב זב"צ אות כד כתב דאנו יתמי בר יתמי ואין לנו אלא דברי מור"ם ז"ל דאפילו בהני אין לסמוך אלא על מסורת. ומיהו בשעת הדחק יש לסמוך על מרן ז"ל וכנה"ג ופר"ח להתיר עכ"ל, וא"כ כיון דאפילו בהני אין לסמוך רק על המסורות לא הארכנו בסימני עופות כיון דעיקר המסורת.

אנו לומדים שהיו מבני ספרד שנהגו כדעת הרמ"א שאין לסמוך אלא על מסורת. ועל כן השאלה הנשאלת בפנינו היא באיזה מקרה צריך מסורת, האם כל שינוי מצריך מסורת או שרק שינוי גדול הוא המצריך מסורת, אבל צבע שער וכדו' איננו מצריך מסורת מחודשת.

ג. האם הכשירו מינים ללא מסורת

בספר ערוגות הבושם (קוני' התשובות בסוף הספר סי' טז) דן לעניין עוף ההודו, הדרכי תשובה הביא את תורף דבריו (דרכ"ת סי' פב אות כו):

בעוף זה יש ראייה דבע"כ מ"ש הרמ"א שאין לסמוך על סימן טהרה ובעינין מסורות זה דוקא בעוף שאין ידוע בבירור ויש בו מקום להסתפק שמא הוא דורס, אבל בעוף שאנו מכירין בו טובא והוא שכיח ומתגדל בביתינו לאלפים ורבבות ואנו רואין מכמה שנים שאינם דורסין א"צ מסורות כלל, וכתב שבזה יש לו תירוץ על דבר שהתפלל עליו מעולם ומתמה מאד על מה שאנו אוכלים העוף שנקרא אינדיק (הודו), הלא העוף הזה לא היה במדינתנו מקודם אף א' מהם וגם לא בשאר מדינות, רק שמצאו אותו באמריקה ומשם הובא למדינתנו אלו כמ"ש בספרי דברי הימים שלהם ומדינת אמריקה נתגלה רק בשנת רנ"ד לאלף הששי ומסתמא זמן רב אחרי הגלות הארץ הנ"ל נתפשט ונתגדל העוף ההוא במדינתנו אלו, ואיך התירו אז הגדולים אשר היו בימים ההם לאכול אותו בלתי מסורות דהא בארץ חדשה כזאת שלא נמצאו שם יהודים מעולם איך שייך לומר שהיה להם משם מסורות?! ובע"כ דהוא משום דעוף זה מתגדל בביתנו לאלפים ולרבבות ואנו רואין בהם שאינם דורסים כלל ע"כ כיון שיש להם הג' סימנים מתירין אותו להדיא ואין חוששין לו שמא הוא מין דורס.

לפי דברי ערוגות הבושם במקום שמעל לכל ספק שאינו דורס וגדלו אלפים רבבות של תרנגולים כאלו אנו מכשירים ללא מסורות גם לדעת הרמ"א.

ד. שכן ודומה

הגמרא (חולין סה ע"א) אומרת שהשוכן עם הטמאים ונדמה להם – טמא, ועם טהורים – טהור. רש"י מבאר שנדמה היינו בפרצוף ומראה, והרשב"א הסביר שיש להם סימנים דומים. לפי מהלך הגמ' אם יש שני תנאים א. שוכן עם טהורים. ב. נדמה לטהור (לפי שני ההסברים השונים) הרי זה טהור ואין צריך מסורות על עוף זה. דין זה הובא ברי"ף וברא"ש, ובים של שלמה ופר"ח (סי' פב ס"ק ט).

בערוגות הבושם (בסוף קונטרס התשובות, השייך לסי' פב) כתב שיש לתמוה על השו"ע שהשמיט את הדין המפורש בתלמוד שעוף השוכן עם טהור ודומה לו הרי זה טהור, והכריע להלכה שבמקום שיש עוף שכן ודומה אין צורך במסורת מחודשת.

בדרכי תשובה (סי' פב ס"ק לב) הביא דברי רבים מהאחרונים שהתירו בשכן ודומה ויתר על כן בודאי שאם מזדווגים ביחד ויש להם ולדות הרי הם נחשבים כאותו המין.

לדעות אלו תרנגולות הברקאל הם שכן ודומה לתרנגול רגיל וכמו כן יכולים להזדווג ולפרות יש מקום להחשיב כאותו המין גם ללא סימנים.

הדרכ"ת הביא דעת הטוב טעם ודעת (תליתאי סי' קנא) ועוד אחרונים הסוברים שלא הוזכר דין שכן וזומה בשו"ע מכיוון שיש צורך במסורת כדי להחשיבו כעוף טהר אפילו יכולים להזדווג ולהביא וולדות.

נראה להסביר שבפנינו מחלוקת יסודית בהלי' עופות, לדעת ערוגות הבושם, כשיש ידיעה (מאיזה מקור אפילו שאיננו מסורת ברורה) שהעוף איננו דורס ויש ג' סימני טהרה מותר לאכול את העוף גם ללא מסורת, מכיוון שהמסורת משמשת כברור שהעוף איננו דורס, אבל אם יש לי את הברור ממקור אחר אינני צריך מסורת. על פי יסוד זה העלה (ד"ה ונראה לי) שעוף שהוא שוכן וזומה לטהור הוא מותר באכילה, כיוון שהשוכן והזומה בסימניו א"כ ברור שלא ידרס ולכן ג' סימני טהרה מועילים, ובמקרה כזה איננו צריכים למסורת (וכן כתב בשו"ת שאילת שלום קמא, יו"ד סי' כב ד"ה ועוד יש). ולכן התיר שכן וזומה וכן התיר תרנגול הודו.

לעומת זאת דעת הרמ"א (על פי דברי הטוב טעם ודעת) היא שאפילו אם יש ידיעה חיצונית שהעוף איננו דורס, בכל אופן אנו צריכים למסורת שהעוף איננו דורס, כדי שלא יהיה כתרנגולת האגם שבתחילה לא דרס ואח"כ גילו שהוא דורס. דהיינו הרמ"א למד בדעת האיסור והיתר שצריך מסורת על כך שהעוף הזה איננו דורס, כל ידיעה חיצונית אפילו של רבבות תרנגולים לא תועיל לנו במקום מסורת. כמו כן ברור לפי הסבר זה בדעת הרמ"א עוף השוכן וזומה לטהור אין לאכול, למרות שידוע שלא ידרס, אבל כיוון שאין על כך מסורת, לא תועיל הידיעה בלבד³.

נראה שכיוון ובימינו הוכרעה ההלכה על פי המציאות שאוכלים תרנגול הודו וברברים, א"כ משמע שנתקבלה ההכרעה שכל שידוע לאנשים (מידיעה טבעית) שמין זה לא דורס ויש לו סימני טהרה לא צריך עוד מסורת.

אפילו לדעות שתמיד צריך מסורות עלינו לדון מהו השינוי המצריך מסורות, מכיוון שברור שלא כל סימן יחשב להיות שינוי מין, ועל כן יש להגדיר מהו שנוי המזיק מסורת (לדעות שלא מספיק שכן וזומה ופריה ורביה).

ה. שנוי המצריך מסורת

הדרכי תשובה (סי' פב ס"ק כד) כתב:

3. עיין בדרכי תשובה (סי' פב ס"ק לב ד"ה אמנם בעיקר) שהביא דעת אחרונים רבים שאין לסמוך על שוכן ונדמה לטהור כיוון שלדעת הרמ"א בעיני מסורת וללא מסורת אין אפשרות לאכול עוף.

ועיין בשו"ת אורי וישעי (מהדו"ק סי' יא) מה שכתב בזה באריכות והביא מדברי כנה"ג דמכל מקום יהיה איך שיהיה גם הרמ"א לא החמיר ביש להם הג' סימנים רק בשינוי גדול, אבל בשינוי מועט אין להחמיר כלל להצריך מסורות, עיי"ש (כנה"ג). ועיין בתשובה שבספר ערוגות הבושם סי' ט"ז מ"ש בענין זה והעלה דבע"כ כל מ"ש הרמ"א שאין לאכול שם עוף כ"א במסורות הוא רק כשבא לפנינו מין עוף חדש שיש לו צורה חדשה ויש בו שינויים בגופו מן העופות שלנו אז צריך מסורות ואז צריך מסורות ואין לסמוך על סימנים אבל במין עוף הידוע לנו כגון תרנגולת וכדומה שמכירין שהוא מין זה ממש רק שהוא גדול קצת או קטן בקומה ובאברים ובגודל שמא ממדינה אחרת זה לא היו ריעותא לדונו בשביל זה למין אחר חדש שנצטרך עליו מסורות מאבותינו כי בכל מין ומין עופות ובהמות נמצאי גדולים וקטנים וכן ביונים נמצאי כמה מינים משונים גדולי וקטנים והביא כמה ראיות לזה שדינו גדלות לא היו שינוי שנצטרך מסורות עיי"ש באריכות. וכיוצא בזה כ' ג"כ בתשובת מהרי"א הלוי (מהגאון מלבוב ז"ל, חלק א ס"ק קכו, ובשו"ת דרי שלום שבסוף הספר דעת תורה על ה"ש סי' טז והביא שם מדברי הגה"ק בעל הג"ק ז"ל אם רק אבל א' פרטי שנשתנה בגדלות או בקטנות כגון שהרגלים הם גבוהות יותר רמהרגילות או שצווארה ארוך יותר מכפי ערך גופה אז יש לחוש דמקרי שינוי וצריך מסורות אבל אם כל הגוף הוא גדול יותר משאר עופות וכיוצ"ב לא מקרי שנוי עיי"ש. והנה ראית בשו"ת עמק ההלכה (לה"ג מזיטל ז"ל, חיו"ד סי' לב, ד"ה עוד נ"ל) שדעתו דגם בנמצא שנוי קצת במראה חרטום א"צ מסורות כל שיש לו הג' סימנים כיון שניכר שהוא מין אווזה עיי"ש.

מדברי האורי וישעי עולה ברור שעיקר השנוי צריך להיות באברי העופות אחד גדול אחד קטן, אבל שנוי כולל כל הגוף לא נחשב להיות שינוי, וברור גם בערוגות הבושם שצריך שינוי באברי התרנגול, אבל שינוי צבע צורה חיצוניים שאינם בגוף התרנגול לא נחשבים כשנוי צורה כלל, ואין צריך מסורות לכך, ובייחוד כשיש ג' סימנים (קורקבן, זפק, אצבע יתרה) וכמו כן ידוע בוודאות עשרות שנים שלא דרס, והוא נראה כתרנגול שכל רואהו יודע שהוא תרנגול. על כן קשה לומר שהיות התרנגול הזה יש לו שערות ארוכות מראשו הרי זה שינוי בצורת התרנגול, זהו שינוי חיצוני שכשם שיש בני אדם שיש להם שער ארוך ויש שיש להם קצר ולא יאמרו שאלו שני בני אדם, כך שינוי של אורך שער לא נראה שהוא שינוי בגוף התרנגול שיצריך מסורות. על כך שרבו שערות או מיעוטם איננו פוסל, אנו לומדים בשו"ת שערי צדק (יו"ד סי' פה, וסוף סי' פג, וסי' צ) שבעוף שאין לו שערות בצוואר אין צורך במסורות מכיוון שזה לא שנוי מהותי בתרנגול, אבל אם הבשר השתנה צבעו באותו מקום, א"כ יש חסרון שער ושנוי צבע הבשר, בכך יש צורך במסורת, והובא בדרכי

תשובה (סי' פב אות לג). העולה שחסרון שער או תוספת שער אינם כלולים כלל בשינוי המצריך מסורת לדעת הרמ"א.

אמנם ראיתי את תשובת הרב יוסף בנימין ווזנר (פעמי יעקב קובץ נו עמ' נז), שהביא תשובת בית שלמה (סי' קמח) שגם בשינוי מועט יש מקום להצריך מסורת חדשה, ורצה ללמוד משם שבכל שינוי יש צורך במסורת. אולם במחכ"ת לא דק ששם דן על שינוי בצוואר וברגלים ועל כך יש מקום לדון על שינוי ומין אחר, והגמ' (ב"ק נה ע"א) אומרת ששינוי בבצים נחשב להיות שני מינים ויש בכך איסור כלאים, כל הדיון הוא בשינוי באברי הבהמה שזה מהות המין ולא שער וצבע שער שהם דברים חיצוניים בכך אין צורך למסורת ולא לטביעת עין. ואין לדמות זאת לעדות על אשה וכדו' שם העדות האם זו האשה או זה הנידון, אבל במסורת אין צורך כלל להעיד על דברים חיצוניים שאינם חלק מהעוף ולכן גם הבית שלמה יודה שבנידון דידן שהתרגול מגדל שערות אין צורך במסורת.

ו. סיכום

התרגול מסוג "בראקל" שיש לו ג' סימני טהרה (קורקבן נקלף, זפק, אצבע יתרה) וגדל עם כל העופות הרגילים ופרים ורבים ככל התרגולות וידוע בוודאות שאיננו דורס, הרי זה תרגול רגיל. השערות שהוא מגדל הן שינוי חיצוני ולא באברי התרגול ולכן אין בו צורך למסורת לכו"ע והוא כשר לחלוטין.

יש להוסיף שההתר לעוף הברקאל אין בו כל אמירה הלכתית שהוא עדיף מהתרגולות הרגילות (בלאדי), ואדרבא נראה שאין להטיל כל ספק בתרגולות הרגילות, אלא יש כאן ברור על הברקאל בפני עצמו.